dharma. media

DIAMOND SŪTRA · MAHĀYĀNA · PRAJÑĀPĀRAMITĀ

वज्रभैँ छेदन गर्ने प्रज्ञापारमिता

The Diamond Sūtra
Vajracchedikā Prajñāpāramitā · 32 chapters

नेपाली

नेपाली · प्रारम्भिक अनुवाद · v1

01 1. जेतवनमा सभा

diamond-sutra-homage

भगवती आर्य प्रज्ञापारमितालाई नमस्कार।

diamond-sutra-01

मैले यसरी सुनेको छु। एक समय भगवान् श्रावस्तीको जेतवनस्थित अनाथपिण्डदको आराममा तेह्र सय भिक्षुहरूको ठूलो सङ्घ र धेरै बोधिसत्त्व महासत्त्वहरूसँग विहार गरिरहनुभएको थियो। त्यस बेला पूर्वाह्नमा भगवान्ले अन्तर्वासक लगाउनुभयो र पात्र तथा

चीवर लिएर भिक्षाका लागि श्रावस्ती महानगरमा प्रवेश गर्नुभयो। नगरमा भिक्षा मागेर भोजनको काम सक्नुभएपछि उहाँ भिक्षाटनबाट फर्कनुभयो। पात्र र चीवर थन्क्याएर, खुट्टा धोएर, तयार गरिएको आसनमा पल्लैटी कसी बस्नुभयो; शरीर सीधा राखेर स्मृतिलाई सामुन्ने उपस्थित गर्नुभयो। त्यसपछि धेरै भिक्षुहरू भगवान्को नजिक आए। उहाँका पाउमा शिरले वन्दना गरी, तीन पटक प्रदक्षिणा गरेर, एकातिर बसे।

[सम्पादकीय 1]

02 2. कसरी रहनु र अभ्यास गर्नु?

diamond-sutra-02

त्यस बेला आयुष्मान् सुभूति पनि त्यही सभामा उपस्थित भएर बस्नुभएको थियो। उहाँ आसनबाट उठ्नुभयो, उत्तरासङ्ग एक काँधमा मिलाउनुभयो, दाहिने घुँडा भुइँमा टेक्नुभयो र भगवान्तर्फ अञ्जलि बाँधेर भन्नुभयो: “आश्चर्य छ, भगवान्! परम आश्चर्य छ, सुगत! तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धले बोधिसत्त्व महासत्त्वहरूलाई परम अनुग्रहले यति धेरै सम्हाल्नुभएको छ। आश्चर्य छ, भगवान्! उहाँले बोधिसत्त्व महासत्त्वहरूलाई परम निर्देशनले जिम्मा सुम्पनुभएको छ। त्यसो भए, भगवान्, बोधिसत्त्वयानमा प्रवेश गरेका कुलपुत्र वा कुलपुत्रीले कसरी रहनुपर्छ, कसरी अभ्यास गर्नुपर्छ र चित्तलाई कसरी सम्हाल्नुपर्छ?” यसो भन्दा भगवान्ले आयुष्मान् सुभूतिलाई भन्नुभयो: “साधु, साधु, सुभूति! तिमीले भनेजस्तै हो। तथागतले बोधिसत्त्व महासत्त्वहरूलाई परम अनुग्रहले सम्हाल्नुभएको छ; परम निर्देशनले जिम्मा सुम्पनुभएको छ। त्यसैले, सुभूति, सुन र राम्ररी ध्यान देऊ। बोधिसत्त्वयानमा प्रवेश गरेकाले कसरी रहनुपर्छ, कसरी अभ्यास गर्नुपर्छ र चित्तलाई कसरी सम्हाल्नुपर्छ भन्ने कुरा म तिमीलाई बताउनेछु।” “हुन्छ, भगवान्,” भनी आयुष्मान् सुभूतिले उत्तर दिनुभयो।

03 3. सबै सत्त्वलाई पार लगाउने सङ्कल्प

diamond-sutra-03

भगवान्‌ले भन्नुभयो: “सुभूति, बोधिसत्त्वयानमा प्रवेश गरेकाले यस्तो चित्त उत्पन्न गर्नुपर्छ: ‘सत्त्वजगत्‌मा सत्त्वका रूपमा गनिने जति छन्—अण्डाबाट जन्मेका, गर्भबाट जन्मेका, ओसबाट जन्मेका वा स्वतः उत्पन्न भएका; रूप भएका वा रूप नभएका; संज्ञा भएका, संज्ञा नभएका वा न संज्ञा भएका न संज्ञा नभएका—सत्त्वजगत् भनी जति जतिलाई जनाइन्छ, ती सबैलाई मैले उपधिको अवशेष नरहने निर्वाणधातुमा परिनिर्वाण गराउनुपर्छ।’ “यसरी अपरिमित सत्त्वहरूलाई परिनिर्वाण गराए पनि कुनै सत्त्व परिनिर्वाण गराइएको हुँदैन। किन? सुभूति, बोधिसत्त्वमा ‘सत्त्व’ भन्ने धारणा चलिरहन्छ भने उसलाई बोधिसत्त्व भन्न मिल्दैन। किन? जसमा सत्त्वको धारणा, जीवको धारणा वा व्यक्तिको धारणा चलिरहन्छ, उसलाई बोधिसत्त्व भन्न मिल्दैन।”

[सम्पादकीय 2]

04 4. आश्रय नसमाती दान

diamond-sutra-04

“फेरि, सुभूति, बोधिसत्त्वले कुनै वस्तुमा अडिएर दान दिनु हुँदैन; कतै पनि अडिएर दान दिनु हुँदैन। रूपलाई आधार बनाएर दान दिनु हुँदैन; शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श वा मनका विषयहरूलाई आधार बनाएर दान दिनु हुँदैन। बोधिसत्त्व महासत्त्वले निमित्तको धारणामा समेत नअडिने गरी दान दिनुपर्छ। किन? सुभूति, कतै नअडी दान दिने बोधिसत्त्वको पुण्यराशिको परिमाण लिन सजिलो हुँदैन। “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? पूर्व दिशाको आकाश नाप्न सजिलो छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “छैन, भगवान्।” भगवान्‌ले भन्नुभयो:

“त्यसै गरी दक्षिण, पश्चिम, उत्तर, तल, माथि, दिशा र विदिशासहित चारैतिरका दसै दिशाको आकाश नाप्न सजिलो छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “छैन, भगवान्।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, कतै नअडी दान दिने बोधिसत्त्वको पुण्यराशिको परिमाण लिन पनि त्यसरी नै सजिलो हुँदैन। त्यसैले बोधिसत्त्वयानमा प्रवेश गरेकाले निमित्तको धारणामा समेत नअडिने गरी दान दिनुपर्छ।”

[सम्पादकीय 3]

05 5. लक्षण र तथागत

diamond-sutra-05

“सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? लक्षणको पूर्णताबाट तथागतलाई देख्न सकिन्छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “सकिँदैन, भगवान्। लक्षणको पूर्णताबाट तथागतलाई देख्न सकिँदैन। किनभने तथागतले बताउनुभएको लक्षणको पूर्णता नै अलक्षणको पूर्णता हो।” तब भगवान्ले आयुष्मान् सुभूतिलाई भन्नुभयो: “सुभूति, जहाँसम्म लक्षणको पूर्णता छ, त्यहाँसम्म मिथ्या छ; जहाँसम्म अलक्षणको पूर्णता छ, त्यहाँसम्म मिथ्या छैन। यसैले लक्षणलाई अलक्षणका रूपमा हेरेर तथागतलाई देख्नुपर्छ।”

06 6. विश्वास र छोड्नुपर्ने पकड

diamond-sutra-06

यसपछि आयुष्मान् सुभूतिले भगवान्लाई भन्नुभयो: “भगवान्, भविष्यको पछिल्लो कालमा, पछिल्लो समयमा, अन्तिम पाँच सय वर्षमा, सद्धर्म लोप हुँदै जाँदा, यस्ता सूत्रवचन सुनाइँदा तिनलाई यथार्थ भनी बुझ्ने सत्त्वहरू होलान्?” “सुभूति, भविष्यको त्यो

पछिल्लो कालमा, पछिल्लो समयमा, अन्तिम पाँच सय वर्षमा, सद्धर्म लोप हुँदै जाँदा पनि गुणवान्, शीलवान् र प्रज्ञावान् बोधिसत्त्व महासत्त्वहरू हुनेछन्। यस्ता सूत्रवचन सुनाइँदा उनीहरूले तिनलाई यथार्थ भनी बुझ्नेछन्। ती बोधिसत्त्व महासत्त्वहरूले एउटै बुद्धको मात्र सेवा गरेका वा एउटै बुद्धका सामु मात्र कुशलमूल रोपेका हुने छैनन्। यस्ता सूत्रवचन सुन्दा चित्तमा प्रसन्न श्रद्धाको एक क्षण मात्र पनि प्राप्त गर्ने तिनले अनेकौँ लाख बुद्धहरूको सेवा गरेका र अनेकौँ लाख बुद्धका सामु कुशलमूल रोपेका हुनेछन्। सुभूति, तथागतले बुद्धज्ञानद्वारा उनीहरूलाई जान्नुभएको छ, बुद्धचक्षुद्वारा देख्नुभएको छ र बुझ्नुभएको छ। उनीहरू सबैले अप्रमेय, असङ्ख्येय पुण्यराशि उत्पन्न गर्नेछन् र प्राप्त गर्नेछन्। “किन? ती बोधिसत्त्व महासत्त्वहरूमा आत्माको धारणा, सत्त्वको धारणा, जीवको धारणा वा व्यक्तिको धारणा चल्दैन। उनीहरूमा धर्मको धारणा पनि चल्दैन, अधर्मको धारणा पनि चल्दैन; संज्ञा पनि चल्दैन, असंज्ञा पनि चल्दैन। किन? यदि उनीहरूमा धर्मको धारणा चल्यो भने त्यही उनीहरूको आत्माग्रह, सत्त्वग्रह, जीवग्रह र व्यक्तिग्रह हुने थियो। यदि अधर्मको धारणा चल्यो भने पनि त्यही आत्माग्रह, सत्त्वग्रह, जीवग्रह र व्यक्तिग्रह हुने थियो। “किन? बोधिसत्त्व महासत्त्वले धर्मलाई पनि समात्नु हुँदैन, अधर्मलाई पनि समात्नु हुँदैन। यही अभिप्रायले तथागतले भन्नुभएको छ: ‘धर्मोपदेशलाई बेडासमान भनी बुझ्नेहरूले धर्महरू समेत छोड्नुपर्छ भने अधर्महरूको त कुरै के भयो!’”

[सम्पादकीय 2] [सम्पादकीय 4]

07 7. बोधलाई वस्तु नबनाउनु

diamond-sutra-07

भगवान्‌ले फेरि आयुष्मान् सुभूतिलाई भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? तथागतले ‘अनुत्तर सम्यक्सम्बोधि’ भनी पूर्ण रूपमा बुझेको कुनै धर्म छ? अथवा तथागतले देशना गरेको कुनै धर्म छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “भगवान्‌को वचनको अर्थ मैले बुझेअनुसार, तथागतले ‘अनुत्तर सम्यक्सम्बोधि’ भनी पूर्ण रूपमा बुझेको कुनै धर्म छैन; तथागतले देशना गरेको कुनै धर्म छैन। किन? तथागतले पूर्ण रूपमा बुझेको वा देशना गरेको धर्म समात्न सकिने वा शब्दले बताउन सकिने छैन। त्यो धर्म पनि होइन, अधर्म पनि होइन। किनभने आर्य व्यक्तिहरूको विशिष्टता असंस्कृतबाट प्रकट हुन्छ।”

[सम्पादकीय 5]

08 8. दान र प्रज्ञाको उपदेश

diamond-sutra-08

भगवान्‌ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? कुनै कुलपुत्र वा कुलपुत्रीले यो त्रिसाहस्रमहासाहस्र लोकधातु सात रत्नले भरेर तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धहरूलाई दान दिएमा त्यसबाट धेरै पुण्यराशि उत्पन्न गर्ला?” सुभूतिले भन्नुभयो: “धेरै, भगवान्; धेरै, सुगत! त्यस कुलपुत्र वा कुलपुत्रीले त्यसबाट धेरै पुण्यराशि उत्पन्न गर्ला। किन? भगवान्, तथागतले भन्नुभएको पुण्यराशिलाई उहाँले अराशि भन्नुभएको छ। त्यसैले तथागत ‘पुण्यराशि, पुण्यराशि’ भन्नुहुन्छ।” भगवान्‌ले भन्नुभयो: “सुभूति, कुनै कुलपुत्र वा कुलपुत्रीले यो त्रिसाहस्रमहासाहस्र लोकधातु सात रत्नले भरेर तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धहरूलाई दान देला। अर्काले यस धर्मोपदेशबाट चार पाउको एउटा गाथा मात्र

पनि ग्रहण गरेर अरूलाई विस्तारपूर्वक देशना र प्रकाशन गर्ला। दोस्रो व्यक्तिले त्यसबाट अझ धेरै, अप्रमेय, असङ्ख्येय पुण्यराशि उत्पन्न गर्ला। किन? सुभूति, तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धहरूको अनुत्तर सम्यक्सम्बोधि यसैबाट उत्पन्न भएको हो; बुद्ध भगवान्हरू पनि यसैबाट उत्पन्न हुनुभएको हो। किन? सुभूति, 'बुद्धधर्म, बुद्धधर्म' भनिने ती धर्महरूलाई तथागतले अबुद्धधर्म भन्नुभएको छ। त्यसैले तिनलाई बुद्धधर्म भनिन्छ।"

09 9. फलप्राप्तिको अभिमान नहुनु

diamond-sutra-09

"सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? स्रोतापन्नलाई 'मैले स्रोतापत्तिफल प्राप्त गरेँ' भन्ने हुन्छ?" सुभूतिले भन्नुभयो: "हुँदैन, भगवान्। स्रोतापन्नलाई 'मैले स्रोतापत्तिफल प्राप्त गरेँ' भन्ने हुँदैन। किन? उसले कुनै धर्ममा प्रवेश गरेको हुँदैन, त्यसैले उसलाई स्रोतापन्न भनिन्छ। उसले रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श वा मनका विषयमा प्रवेश गरेको हुँदैन, त्यसैले स्रोतापन्न भनिन्छ। यदि स्रोतापन्नलाई 'मैले स्रोतापत्तिफल प्राप्त गरेँ' भन्ने भयो भने त्यही उसको आत्माग्रह, सत्त्वग्रह, जीवग्रह र व्यक्तिग्रह हुने थियो।" भगवान्ले भन्नुभयो: "सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? सकृदागामीलाई 'मैले सकृदागामिफल प्राप्त गरेँ' भन्ने हुन्छ?" सुभूतिले भन्नुभयो: "हुँदैन, भगवान्। सकृदागामीलाई 'मैले सकृदागामिफल प्राप्त गरेँ' भन्ने हुँदैन। किन? सकृदागामित्वमा पुगेको कुनै धर्म छैन। त्यसैले सकृदागामी भनिन्छ।" भगवान्ले भन्नुभयो: "सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? अनागामीलाई 'मैले अनागामिफल प्राप्त गरेँ' भन्ने हुन्छ?" सुभूतिले भन्नुभयो: "हुँदैन, भगवान्। अनागामीलाई 'मैले अनागामिफल प्राप्त गरेँ' भन्ने हुँदैन। किन? अनागामित्वमा पुगेको कुनै धर्म छैन। त्यसैले अनागामी भनिन्छ।" भगवान्ले भन्नुभयो: "सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? अर्हत्लाई 'मैले अर्हत्त्व प्राप्त गरेँ' भन्ने हुन्छ?" सुभूतिले भन्नुभयो: "हुँदैन, भगवान्। अर्हत्लाई 'मैले अर्हत्त्व

प्राप्त गर्रैं’ भन्ने हुँदैन। किन? ‘अर्हत्’ नामको कुनै धर्म छैन। त्यसैले अर्हत् भनिन्छ। यदि अर्हत्लाई ‘मैले अर्हत्त्व प्राप्त गर्रैं’ भन्ने भयो भने त्यही उसको आत्माग्रह, सत्त्वग्रह, जीवग्रह र व्यक्तिग्रह हुने थियो। किन? भगवान्, तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धले मलाई कलहरहित विहार गर्नेहरूमध्ये अग्रणी बताउनुभएको छ। म रागरहित अर्हत् हुँ, तर मलाई ‘म रागरहित अर्हत् हुँ’ भन्ने हुँदैन। मलाई ‘मैले अर्हत्त्व प्राप्त गर्रैं’ भन्ने भएको भए तथागतले मलाई कलहरहित विहार गर्नेहरूमध्ये अग्रणी घोषणा गर्नुहुने थिएन। सुभूति कुलपुत्र कतै अडिएर विहार गर्दैन, त्यसैले उसलाई ‘कलहरहित विहार गर्ने, कलहरहित विहार गर्ने’ भनिन्छ।”

[सम्पादकीय 6]

10 10. कतै नअडिने चित्त

diamond-sutra-10

भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? तथागतले दीपंकर तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धका सामु कुनै धर्म ग्रहण गर्नुभएको थियो?” सुभूतिले भन्नुभयो: “थिएन, भगवान्। तथागतले दीपंकर तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धका सामु कुनै धर्म ग्रहण गर्नुभएको थिएन।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, कुनै बोधिसत्त्वले ‘म बुद्धक्षेत्रको भव्य रचना पूरा गर्नेछु’ भन्यो भने उसले असत्य बोलेको हुन्छ। किन? ‘क्षेत्रको रचना, क्षेत्रको रचना’ भनिने तिनलाई तथागतले अरचना भन्नुभएको छ। त्यसैले क्षेत्रको रचना भनिन्छ। अत: बोधिसत्त्व महासत्त्वले कतै नअडिने चित्त उत्पन्न गर्नुपर्छ। रूपलाई आधार बनाएर चित्त उत्पन्न गर्नु हुँदैन; शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श वा मनका विषयलाई आधार बनाएर चित्त उत्पन्न गर्नु हुँदैन। “मानौं, सुभूति, कुनै पुरुषको विशाल देह होस्, उसको देहस्वरूप पर्वतराज सुमेरुजत्रै होस्। तिमीलाई के लाग्छ? उसको देहस्वरूप ठूलो होला?” सुभूतिले भन्नुभयो:

“ठूलो होला, भगवान्; ठूलो होला, सुगत। किन? ‘देहस्वरूप, देहस्वरूप’ भनिने त्यसलाई तथागतले स्वरूप होइन भन्नुभएको छ। त्यसैले देहस्वरूप भनिन्छ। भगवान्, त्यो भाव पनि होइन, अभाव पनि होइन। त्यसैले देहस्वरूप भनिन्छ।”

[सम्पादकीय 3] [सम्पादकीय 7]

11 11. गङ्गाका बालुवाकणको उपमा

diamond-sutra-11

भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? महानदी गङ्गामा जति बालुवाकण छन्, त्यति नै गङ्गा नदीहरू भए, ती सबैका बालुवाकण धेरै होलान्?” सुभूतिले भन्नुभयो: “भगवान्, ती गङ्गा नदीहरू नै धेरै हुनेछन् भने तिनका बालुवाकणको त कुरै के भयो!” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, म तिमीलाई भन्छु, स्पष्ट बताउँछु। ती गङ्गा नदीहरूमा जति बालुवाकण होलान्, त्यति नै लोकधातुहरू कुनै स्त्री वा पुरुषले सात रत्नले भरेर तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धहरूलाई दान देला। तिमीलाई के लाग्छ? त्यस स्त्री वा पुरुषले त्यसबाट धेरै पुण्यराशि उत्पन्न गर्ला?” सुभूतिले भन्नुभयो: “धेरै, भगवान्; धेरै, सुगत! त्यस स्त्री वा पुरुषले त्यसबाट अप्रमेय, असङ्ख्येय पुण्यराशि उत्पन्न गर्ला।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, कुनै स्त्री वा पुरुषले त्यति लोकधातुहरू सात रत्नले भरेर तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धहरूलाई दान देला। अर्का कुलपुत्र वा कुलपुत्रीले यस धर्मोपदेशबाट चार पाउको एउटा गाथा मात्र पनि ग्रहण गरेर अरूलाई देशना र प्रकाशन गर्ला। दोस्रो व्यक्तिले त्यसबाट अझ धेरै, अप्रमेय, असङ्ख्येय पुण्यराशि उत्पन्न गर्ला।”

12 12. उपदेशको स्थान

diamond-sutra-12

“फेरि, सुभूति, पृथ्वीको जुन स्थानमा यस धर्मोपदेशबाट चार पाउको एउटा गाथा मात्र पनि ग्रहण गरी सुनाइन्छ वा प्रकाशित गरिन्छ, त्यो स्थान देवता, मानव र असुरसहितका लोकका लागि चैत्यसमान हुनेछ। यस सम्पूर्ण धर्मोपदेशलाई धारण गर्ने, वाचन गर्ने, पूर्ण रूपमा सिक्ने र अरूलाई विस्तारपूर्वक बुझाउनेहरूको त कुरै के भयो! सुभूति, उनीहरू परम आश्चर्यले युक्त हुनेछन्। पृथ्वीको त्यस स्थानमा शास्ता रहनुहुन्छ, अथवा गुरुसमान मानिन योग्य कुनै विज्ञ रहन्छ।”

13 13. प्रज्ञापारमिता भन्ने नाम

diamond-sutra-13

त्यसपछि आयुष्मान् सुभूतिले भगवान्लाई भन्नुभयो: “भगवान्, यस धर्मोपदेशको नाम के हो? यसलाई म कसरी धारण गरूँ?” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, यस धर्मोपदेशको नाम प्रज्ञापारमिता हो। यसै नामले यसलाई धारण गर। किन? तथागतले भन्नुभएको प्रज्ञापारमितालाई उहाँले अपारमिता भन्नुभएको छ। त्यसैले प्रज्ञापारमिता भनिन्छ।” “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? तथागतले भन्नुभएको कुनै धर्म छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “छैन, भगवान्। तथागतले भन्नुभएको कुनै धर्म छैन।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? यस त्रिसाहस्रमहासाहस्र लोकधातुमा जति पृथ्वीका धुलिकण छन्, ती धेरै होलान्?” सुभूतिले भन्नुभयो: “धेरै, भगवान्; धेरै, सुगत! पृथ्वीका धुलिकण धेरै होलान्। किन? तथागतले बताउनुभएको पृथ्वीको धुलोलाई उहाँले धुलो होइन भन्नुभएको छ। त्यसैले पृथ्वीको धुलो भनिन्छ। तथागतले बताउनुभएको लोकधातुलाई पनि उहाँले

अधातु भन्नुभएको छ। त्यसैले लोकधातु भनिन्छ।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? बत्तीस महापुरुषलक्षणबाट तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धलाई देख्न सकिन्छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “सकिँदैन, भगवान्। बत्तीस महापुरुषलक्षणबाट तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धलाई देख्न सकिँदैन। किन? तथागतले बताउनुभएका ती बत्तीस महापुरुषलक्षणलाई उहाँले अलक्षण भन्नुभएको छ। त्यसैले बत्तीस महापुरुषलक्षण भनिन्छ।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, कुनै स्त्री वा पुरुषले हरेक दिन गङ्गाका बालुवाकणजति देहहरू त्याग गर्ला र यसरी गङ्गाका बालुवाकणजति कल्पसम्म देहहरू त्यागिरहला। अर्काले यस धर्मोपदेशबाट चार पाउको एउटा गाथा मात्र पनि ग्रहण गरेर अरूलाई देशना र प्रकाशन गर्ला। दोस्रो व्यक्तिले त्यसबाट अझ धेरै, अप्रमेय, असङ्ख्येय पुण्यराशि उत्पन्न गर्ला।”

[सम्पादकीय 7] [सम्पादकीय 8]

14 14. क्षान्ति र नअडिने अभ्यास

diamond-sutra-14

त्यसपछि धर्मको प्रभावले आयुष्मान् सुभूतिका आँसु बगे। आँसु पुछेर उहाँले भगवान्लाई भन्नुभयो: “आश्चर्य छ, भगवान्! परम आश्चर्य छ, सुगत! अग्रयानमा प्रवेश गरेका, श्रेष्ठयानमा प्रवेश गरेका सत्त्वहरूको हितका लागि तथागतले यस्तो धर्मोपदेश दिनुभएको छ, जसबाट ममा ज्ञान उत्पन्न भयो। भगवान्, मैले यस किसिमको धर्मोपदेश पहिले कहिल्यै सुनेको थिइनँ। यो सूत्र सुनाइँदा सुनेर यसलाई यथार्थ भनी बुझ्ने बोधिसत्त्वहरू परम आश्चर्यले युक्त हुनेछन्। किन? ‘यथार्थको धारणा’ भनिने त्यो नै अयथार्थको धारणा हो। त्यसैले तथागत ‘यथार्थको धारणा, यथार्थको धारणा’ भन्नुहुन्छ। “भगवान्, यो धर्मोपदेश सुनाइँदा मैले पत्याउनु र यसमा दृढ विश्वास राख्नु आश्चर्य होइन। तर भविष्यको पछिल्लो

कालमा, पछिल्लो समयमा, अन्तिम पाँच सय वर्षमा, सद्धर्म लोप हुँदै जाँदा यो धर्मोपदेश ग्रहण गर्ने, धारण गर्ने, वाचन गर्ने, पूरा सिक्ने र अरूलाई विस्तारपूर्वक बुझाउने सत्त्वहरू परम आश्चर्यले युक्त हुनेछन्। उनीहरूमा आत्माको धारणा, सत्त्वको धारणा, जीवको धारणा वा व्यक्तिको धारणा चल्नेछैन। कुनै संज्ञा पनि चल्नेछैन, असंज्ञा पनि चल्नेछैन। किन? आत्माको धारणा नै अधारणा हो। सत्त्वको धारणा, जीवको धारणा र व्यक्तिको धारणा नै अधारणा हो। किनभने बुद्ध भगवान्हरू सबै संज्ञाबाट मुक्त हुनुहुन्छ।" त्यसपछि भगवान्ले आयुष्मान् सुभूतिलाई भन्नुभयो: "यस्तै हो, सुभूति, यस्तै हो। यो सूत्र सुनाइँदा नडराउने, नआत्तिने र त्रासमा नपर्ने सत्त्वहरू परम आश्चर्यले युक्त हुनेछन्। किन? तथागतले बताउनुभएको यो परम पारमिता अपारमिता हो। तथागतले बताउनुहुने परम पारमिता अपरिमित बुद्ध भगवान्हरूले पनि बताउनुहुन्छ। त्यसैले परम पारमिता भनिन्छ। "फेरि, सुभूति, तथागतको क्षान्तिपारमिता नै अपारमिता हो। किन? कलि राजाले मेरा अङ्गप्रत्यङ्गका मासु काट्दा मम आत्माको धारणा, सत्त्वको धारणा, जीवको धारणा वा व्यक्तिको धारणा थिएन। कुनै संज्ञा पनि थिएन, असंज्ञा पनि थिएन। किन? त्यस बेला मम आत्माको धारणा भएको भए द्वेषको धारणा पनि हुने थियो। सत्त्वको, जीवको वा व्यक्तिको धारणा भएको भए पनि द्वेषको धारणा हुने थियो। किन? सुभूति, मलाई स्मरण छ: विगतमा पाँच सय जन्मसम्म म क्षान्तिवादी ऋषि थिएँ। त्यस बेला पनि मम आत्माको धारणा, सत्त्वको धारणा, जीवको धारणा वा व्यक्तिको धारणा थिएन। "त्यसैले, सुभूति, बोधिसत्त्व महासत्त्वले सबै संज्ञा त्यागेर अनुत्तर सम्यक्सम्बोधिमा चित्त उत्पन्न गर्नुपर्छ। रूपलाई आधार बनाएर चित्त उत्पन्न गर्नु हुँदैन; शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श वा मनका विषयलाई आधार बनाएर चित्त उत्पन्न गर्नु हुँदैन। धर्ममा अडिएको चित्त उत्पन्न गर्नु हुँदैन; अधर्ममा अडिएको चित्त उत्पन्न गर्नु हुँदैन; कतै अडिएको चित्त उत्पन्न गर्नु हुँदैन। किन? जुन अडिएको छ, त्यही नअडिएको हो। त्यसैले तथागत भन्नुहुन्छ: बोधिसत्त्वले कतै नअडी दान दिनुपर्छ। रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श वा मनका विषयमा अडिएर दान दिनु हुँदैन। "फेरि, सुभूति,

बोधिसत्त्वले सबै सत्त्वहरूको हितका लागि यस्तो दान र परित्याग गर्नुपर्छ। किन? सत्त्वको धारणा नै अधारणा हो। तथागतले 'सबै सत्त्व' भनी बताउनुभएका तिनीहरू नै असत्त्व हुन्। किन? सुभूति, तथागत यथार्थ बोल्नुहुन्छ, सत्य बोल्नुहुन्छ, जस्तो छ त्यस्तै बोल्नुहुन्छ, अन्यथा बोल्नुहुन्न। तथागत असत्य बोल्नुहुन्न। "फेरि, सुभूति, तथागतले पूर्ण रूपमा बुझेको, देशना गरेको र विचारपूर्वक अवलोकन गरेको धर्ममा सत्य पनि छैन, मिथ्या पनि छैन। जस्तो अँध्यारोमा पसेको मानिसले केही देख्दैन, वस्तुमा खसेर दान गर्ने बोधिसत्त्वलाई त्यसरी नै हेर्नुपर्छ। जस्तो आँखा भएको मानिसले रात बितेर सूर्य उदाउँदा अनेक रूपहरू देख्छ, वस्तुमा नखसी दान गर्ने बोधिसत्त्वलाई त्यसरी नै हेर्नुपर्छ। "फेरि, सुभूति, यो धर्मोपदेश ग्रहण गर्ने, धारण गर्ने, वाचन गर्ने, पूरा सिक्ने र अरूलाई विस्तारपूर्वक बुझाउने कुलपुत्र वा कुलपुत्रीहरूलाई तथागतले बुद्धज्ञानद्वारा जान्नुभएको छ, बुद्धचक्षुद्वारा देख्नुभएको छ र बुझ्नुभएको छ। ती सबै सत्त्वहरूले अप्रमेय, असङ्ख्येय पुण्यराशि उत्पन्न गर्नेछन् र प्राप्त गर्नेछन्।"

[सम्पादकीय 2] [सम्पादकीय 3] [सम्पादकीय 9]

15 15. उपदेशलाई ग्रहण गर्नु

diamond-sutra-15

"फेरि, सुभूति, कुनै स्त्री वा पुरुषले बिहान गङ्गाका बालुवाकणजति देहहरू त्याग गर्ला; त्यसै गरी मध्याह्न र साँझ पनि गङ्गाका बालुवाकणजति देहहरू त्याग गर्ला। यसरी धेरै कोटि-नियुत-शतसहस्र कल्पसम्म देहहरू त्यागिरहला। अर्काले यो धर्मोपदेश सुनेर अस्वीकार नगर्ला। दोस्रो व्यक्तिले त्यसबाट अझ धेरै, अप्रमेय, असङ्ख्येय पुण्यराशि उत्पन्न गर्ला। यसलाई लेखेर ग्रहण गर्ने, धारण गर्ने, वाचन गर्ने, पूरा सिक्ने र अरूलाई विस्तारपूर्वक बुझाउनेको त कुरै के भयो! "फेरि, सुभूति, यो धर्मोपदेश अचिन्त्य र अतुलनीय छ।

तथागतले यो धर्मोपदेश अग्रयानमा प्रवेश गरेका र श्रेष्ठयानमा प्रवेश गरेका सत्त्वहरूको हितका लागि बताउनुभएको हो। यसलाई ग्रहण गर्ने, धारण गर्ने, वाचन गर्ने, पूरा सिक्ने र अरूलाई विस्तारपूर्वक बुझाउनेहरूलाई तथागतले बुद्धज्ञानद्वारा जान्नुभएको छ, बुद्धचक्षुद्वारा देख्नुभएको छ र बुझ्नुभएको छ। उनीहरू सबै अप्रमेय पुण्यराशिले सम्पन्न हुनेछन्; अचिन्त्य, अतुलनीय, नाप्न नसकिने र अपरिमित पुण्यराशिले सम्पन्न हुनेछन्। ती सबै सत्त्वहरूले बोधलाई समान अंशमा धारण गर्नेछन्, वाचन गर्नेछन् र पूर्ण रूपमा सिक्नेछन्। “किन? सुभूति, सङ्कुचित आकाङ्क्षा भएका सत्त्वहरूले यो धर्मोपदेश सुन्न सक्दैनन्; आत्मदृष्टि, सत्त्वदृष्टि, जीवदृष्टि वा व्यक्तिदृष्टि भएकाहरूले पनि सक्दैनन्। बोधिसत्त्वको प्रतिज्ञा नगरेका सत्त्वहरूले यो धर्मोपदेश सुन्न, ग्रहण गर्न, धारण गर्न, वाचन गर्न वा पूरा सिक्न सक्दैनन्; त्यो सम्भव छैन। “फेरि, सुभूति, पृथ्वीको जुन स्थानमा यो सूत्र प्रकाशित गरिनेछ, त्यो स्थान देवता, मानव र असुरसहितका लोकका लागि पूजनीय हुनेछ। त्यो स्थान वन्दनीय, प्रदक्षिणा गर्न योग्य र चैत्यसमान हुनेछ।”

[सम्पादकीय 7] [सम्पादकीय 10]

16 16. अवमानना र कर्मको क्षय

diamond-sutra-16

“फेरि, सुभूति, यस्ता सूत्रहरू ग्रहण गर्ने, धारण गर्ने, वाचन गर्ने, पूरा सिक्ने, योनिशः मनसिकार गर्ने र अरूलाई विस्तारपूर्वक बुझाउने कुलपुत्र वा कुलपुत्रीहरू अपमानित हुनेछन्, धेरै अपमानित हुनेछन्। किन? उनीहरूले पूर्वजन्ममा गरेका, दुर्गतितर्फ लैजाने अशुभ कर्महरू यसै जीवनमा अपमान भोग्नाले क्षीण हुनेछन्, र उनीहरूले बुद्धबोधि प्राप्त गर्नेछन्। “सुभूति, मलाई स्मरण छः असङ्ख्येयभन्दा पनि असङ्ख्येय कल्पअगाडि, दीपंकर तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धभन्दा धेरै पहिले, चौरासी कोटि-नियुत-शतसहस्र बुद्धहरू हुनुहुन्थ्यो।

मैले उहाँहरूलाई सन्तुष्ट तुल्याएँ र सेवा गरेपछि त्यसबाट पछि हटिनँ। ती बुद्ध भगवान्हरूलाई सन्तुष्ट तुल्याएर, सेवा गरेपछि पछि नहटी मैले कमाएको त्यो पूर्व पुण्यराशिलाई हेर। पछिल्लो कालमा, पछिल्लो समयमा, अन्तिम पाँच सय वर्षमा, सद्धर्म लोप हुँदै जाँदा यस्ता सूत्रहरू ग्रहण गर्ने, धारण गर्ने, वाचन गर्ने, पूरा सिक्ने र अरूलाई विस्तारपूर्वक बुझाउनेहरूको पुण्यराशिको तुलनामा त्यो पूर्व पुण्यराशि सयौँ अंशसम्म पनि पुग्दैन; हजारौँ, लाखौँ, कोटिऔँ, शतकोटिऔँ, शतसहस्रकोटिऔँ वा कोटि-नियुत-शतसहस्रौँ अंशसम्म पनि पुग्दैन। सङ्ख्या, अंश, गणना, उपमा, निकट तुलना वा कुनै सादृश्यले पनि त्यसलाई तुलना गर्न सकिँदैन। “सुभूति, त्यस समयमा ती कुलपुत्र वा कुलपुत्रीहरूले उत्पन्न गर्ने र प्राप्त गर्ने पुण्यराशि मैले बताएको भए, सत्त्वहरू उन्मत्त हुन्थे वा चित्तविक्षेपमा पर्थे। फेरि, सुभूति, तथागतले बताउनुभएको यो धर्मोपदेश अचिन्त्य र अतुलनीय छ। यसको विपाक पनि अचिन्त्य नै हुने अपेक्षा गर्नुपर्छ।”

[सम्पादकीय 11]

17 17. बोधिसत्त्व भन्ने नाम

diamond-sutra-17

त्यसपछि आयुष्मान् सुभूतिले भगवान्लाई भन्नुभयो: “भगवान्, बोधिसत्त्वयानमा प्रवेश गरेकाले कसरी रहनुपर्छ, कसरी अभ्यास गर्नुपर्छ र चित्तलाई कसरी सम्हाल्नुपर्छ?” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, बोधिसत्त्वयानमा प्रवेश गरेकाले यस्तो चित्त उत्पन्न गर्नुपर्छ: ‘सबै सत्त्वलाई मैले उपधिको अवशेष नरहने निर्वाणधातुमा परिनिर्वाण गराउनुपर्छ।’ यसरी सत्त्वहरूलाई परिनिर्वाण गराए पनि कुनै सत्त्व परिनिर्वाण गराइएको हुँदैन। किन? बोधिसत्त्वमा सत्त्वको धारणा चलिरह्यो भने उसलाई बोधिसत्त्व भन्न मिल्दैन। जीवको धारणा वा व्यक्तिको धारणा चलिरह्यो भने पनि उसलाई बोधिसत्त्व भन्न मिल्दैन। किन?

सुभूति, 'बोधिसत्त्वयानमा प्रवेश गरेको' नामको कुनै धर्म छैन। "सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? तथागतले दीपंकर तथागतका सामु अनुत्तर सम्यक्सम्बोधिका रूपमा पूर्णतः बुझेको कुनै धर्म छ?" सुभूतिले भन्नुभयो: "भगवान्को वचनको अर्थ मैले बुझेअनुसार, तथागतले दीपंकर तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धका सामु अनुत्तर सम्यक्सम्बोधिका रूपमा पूर्णतः बुझेको कुनै धर्म छैन।" भगवान्ले भन्नुभयो: "यस्तै हो, सुभूति, यस्तै हो। तथागतले दीपंकर तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धका सामु अनुत्तर सम्यक्सम्बोधिका रूपमा पूर्णतः बुझेको कुनै धर्म छैन। यदि तथागतले कुनै धर्म पूर्णतः बुझ्नुभएको भए दीपंकर तथागतले मेरा बारेमा यस्तो भविष्यवाणी गर्नुहुने थिएन: 'हे युवक, भविष्यमा तिमी शाक्यमुनि नामका तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्ध हुनेछौ।' तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धले अनुत्तर सम्यक्सम्बोधिका रूपमा पूर्णतः बुझेको कुनै धर्म छैन; त्यसैले दीपंकर तथागतले मेरा बारेमा 'हे युवक, भविष्यमा तिमी शाक्यमुनि नामका तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्ध हुनेछौ' भनी भविष्यवाणी गर्नुभयो। "किन? सुभूति, 'तथागत' यथार्थ तथताको नाम हो। 'तथागत' अनुत्पादधर्मताको नाम हो। 'तथागत' धर्महरूको उच्छेदको नाम हो। 'तथागत' सर्वथा अनुत्पन्नको नाम हो। किन? यो अनुत्पाद नै परमार्थ हो। कसैले 'तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धले अनुत्तर सम्यक्सम्बोधि पूर्णतः बुझ्नुभयो' भन्यो भने उसले असत्य बोलेको हुन्छ; गलत रूपमा ग्रहण गरेर उसले ममाथि आरोप लगाएको हुन्छ। किन? तथागतले अनुत्तर सम्यक्सम्बोधिका रूपमा पूर्णतः बुझेको कुनै धर्म छैन। तथागतले पूर्णतः बुझेको वा देशना गरेको धर्ममा सत्य पनि छैन, मिथ्या पनि छैन। त्यसैले तथागत भन्नुहुन्छ: 'सबै धर्महरू बुद्धधर्म हुन्।' किन? 'सबै धर्म' भनिने तिनलाई तथागतले अधर्म भन्नुभएको छ। त्यसैले 'सबै धर्महरू बुद्धधर्म हुन्' भनिन्छ। "जस्तो, सुभूति, कुनै पुरुषको पूर्ण विकसित विशाल देह होस्।" आयुष्मान् सुभूतिले भन्नुभयो: "भगवान्, तथागतले 'पूर्ण विकसित विशाल देह भएको पुरुष' भनी बताउनुभएको त्यसलाई उहाँले अकाय भन्नुभएको छ। त्यसैले 'पूर्ण विकसित विशाल देह भएको' भनिन्छ।" भगवान्ले भन्नुभयो:

“यस्तै हो, सुभूति। कुनै बोधिसत्त्वले ‘म सत्त्वहरूलाई परिनिर्वाण गराउनेछु’ भन्यो भने उसलाई बोधिसत्त्व भन्न मिल्दैन। किन? सुभूति, ‘बोधिसत्त्व’ नामको कुनै धर्म छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “छैन, भगवान्। ‘बोधिसत्त्व’ नामको कुनै धर्म छैन।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, ‘सत्त्व, सत्त्व’ भनिने तिनलाई तथागतले असत्त्व भन्नुभएको छ। त्यसैले सत्त्व भनिन्छ। अतः तथागत भन्नुहुन्छ: ‘सबै धर्महरू आत्मारहित छन्; सबै धर्महरू जीवरहित, पुरुषरहित र व्यक्तिरहित छन्।’ “सुभूति, कुनै बोधिसत्त्वले ‘म बुद्धक्षेत्रको भव्य रचना पूरा गर्नेछु’ भन्यो भने उसले असत्य बोलेको हुन्छ। किन? ‘क्षेत्रको रचना, क्षेत्रको रचना’ भनिने तिनलाई तथागतले अरचना भन्नुभएको छ। त्यसैले क्षेत्रको रचना भनिन्छ। “सुभूति, ‘धर्महरू आत्मारहित छन्, धर्महरू आत्मारहित छन्’ भनी दृढ विश्वास गर्ने बोधिसत्त्वलाई तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धले बोधिसत्त्व महासत्त्व भन्नुभएको छ।”

[सम्पादकीय 12]

18 18. चित्तधारा र तीन काल

diamond-sutra-18

भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? तथागतसँग मांसचक्षु छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “छ, भगवान्। तथागतसँग मांसचक्षु छ।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? तथागतसँग दिव्यचक्षु छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “छ, भगवान्। तथागतसँग दिव्यचक्षु छ।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? तथागतसँग प्रज्ञाचक्षु छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “छ, भगवान्। तथागतसँग प्रज्ञाचक्षु छ।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? तथागतसँग धर्मचक्षु छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “छ, भगवान्। तथागतसँग धर्मचक्षु छ।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? तथागतसँग बुद्धचक्षु छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “छ, भगवान्। तथागतसँग बुद्धचक्षु

छ।” भगवान्‌ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? महानदी गङ्गाका जति बालुवाकण छन्, के तथागतले तिनलाई बालुवाकण भन्नुभएको छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “हो, भगवान्; हो, सुगत। तथागतले तिनलाई बालुवाकण भन्नुभएको छ।” भगवान्‌ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? गङ्गाका बालुवाकणजति गङ्गा नदीहरू भए, ती नदीहरूका बालुवाकणजति लोकधातुहरू भए, के ती लोकधातु धेरै होलान्?” सुभूतिले भन्नुभयो: “हो, भगवान्; हो, सुगत। ती लोकधातुहरू धेरै होलान्।” भगवान्‌ले भन्नुभयो: “सुभूति, ती लोकधातुमा जति सत्त्व छन्, तिनीहरूका अनेक प्रकारका चित्तधारा म जान्दछु। किन? ‘चित्तधारा, चित्तधारा’ भनिने यसलाई तथागतले अधारा भन्नुभएको छ। त्यसैले चित्तधारा भनिन्छ। किन? सुभूति, विगत चित्त भेटिँदैन; भविष्य चित्त भेटिँदैन; वर्तमान चित्त भेटिँदैन।”

19 19. पुण्यराशि पनि नसमात्नु

diamond-sutra-19

“सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? कुनै कुलपुत्र वा कुलपुत्रीले यो त्रिसाहस्रमहासाहस्र लोकधातु सात रत्नले भरेर तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धहरूलाई दान दिएमा त्यसबाट धेरै पुण्यराशि उत्पन्न गर्ला?” सुभूतिले भन्नुभयो: “धेरै, भगवान्; धेरै, सुगत।” भगवान्‌ले भन्नुभयो: “यस्तै हो, सुभूति, यस्तै हो। त्यस कुलपुत्र वा कुलपुत्रीले त्यसबाट धेरै, अप्रमेय, असङ्ख्येय पुण्यराशि उत्पन्न गर्ला। किन? ‘पुण्यराशि, पुण्यराशि’ भनिने त्यसलाई तथागतले अराशि भन्नुभएको छ। त्यसैले पुण्यराशि भनिन्छ। यदि पुण्यराशि भएको भए तथागतले ‘पुण्यराशि, पुण्यराशि’ भन्नुहुने थिएन।”

[सम्पादकीय 13]

20 20. रूपकाय र लक्षण

diamond-sutra-20

“सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? रूपकायको पूर्णताबाट तथागतलाई देख्न सकिन्छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “सकिँदैन, भगवान्। रूपकायको पूर्णताबाट तथागतलाई देख्न सकिँदैन। किन? ‘रूपकायको पूर्णता, रूपकायको पूर्णता’ भनिने यसलाई तथागतले अपूर्णता भन्नुभएको छ। त्यसैले रूपकायको पूर्णता भनिन्छ।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? लक्षणको पूर्णताबाट तथागतलाई देख्न सकिन्छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “सकिँदैन, भगवान्। लक्षणको पूर्णताबाट तथागतलाई देख्न सकिँदैन। किन? तथागतले बताउनुभएको लक्षणको पूर्णतालाई उहाँले अलक्षणको पूर्णता भन्नुभएको छ। त्यसैले लक्षणको पूर्णता भनिन्छ।”

21 21. देशना र श्रोता

diamond-sutra-21

भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? तथागतलाई ‘मैले धर्म देशना गरेँ’ भन्ने हुन्छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “हुँदैन, भगवान्। तथागतलाई ‘मैले धर्म देशना गरेँ’ भन्ने हुँदैन।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, कसैले ‘तथागतले धर्म देशना गर्नुभयो’ भन्यो भने उसले असत्य बोलेको हुन्छ। गलत रूपमा ग्रहण गरेर उसले ममाथि आरोप लगाएको हुन्छ। किन? ‘धर्मदेशना, धर्मदेशना’ भनिन्छ, तर धर्मदेशना नामको कुनै धर्म भेटिँदैन।” त्यसपछि आयुष्मान् सुभूतिले भगवान्लाई भन्नुभयो: “भगवान्, भविष्यको पछिल्लो कालमा, पछिल्लो समयमा, अन्तिम पाँच सय वर्षमा, सद्धर्म लोप हुँदै जाँदा यस्ता धर्महरू सुनेर

विश्वास गर्ने सत्त्वहरू होलान्?” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, तिनीहरू सत्त्व पनि होइनन्, असत्त्व पनि होइनन्। किन? ‘सत्त्व, सत्त्व’ भनिने ती सबैलाई तथागतले असत्त्व भन्नुभएको छ। त्यसैले सत्त्व भनिन्छ।”

22 22. अणुमात्र पनि प्राप्त नहुनु

diamond-sutra-22

“सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? तथागतले अनुत्तर सम्यक्सम्बोधिका रूपमा पूर्णत: बुझेको कुनै धर्म छ?” आयुष्मान् सुभूतिले भन्नुभयो: “छैन, भगवान्। तथागतले अनुत्तर सम्यक्सम्बोधिका रूपमा पूर्णत: बुझेको कुनै धर्म छैन।” भगवान्ले भन्नुभयो: “यस्तै हो, सुभूति, यस्तै हो। त्यहाँ अणुमात्र पनि धर्म छैन, भेटिँदैन। त्यसैले अनुत्तर सम्यक्सम्बोधि भनिन्छ।”

[सम्पादकीय 13]

23 23. समता र कुशल धर्म

diamond-sutra-23

“फेरि, सुभूति, त्यो धर्म सम छ; त्यहाँ कुनै विषमता छैन। त्यसैले अनुत्तर सम्यक्सम्बोधि भनिन्छ। आत्मारहित, सत्त्वरहित, जीवरहित र व्यक्तिरहित भएकाले त्यो अनुत्तर सम्यक्सम्बोधि सम छ। सबै कुशल धर्महरूद्वारा त्यसको पूर्ण बोध हुन्छ। किन? ‘कुशल धर्म, कुशल धर्म’ भनिने तिनलाई तथागतले अधर्म भन्नुभएको छ। त्यसैले कुशल धर्म भनिन्छ।”

24 24. रत्नका पर्वतभन्दा उपदेश

diamond-sutra-24

“फेरि, सुभूति, कुनै स्त्री वा पुरुषले यस त्रिसाहस्रमहासाहस्र लोकधातुमा जति सुमेरु पर्वतराज छन्, त्यति नै सात रत्नका थुप्रा जम्मा गरेर तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धहरूलाई दान देला। अर्का कुलपुत्र वा कुलपुत्रीले यस प्रज्ञापारमिताको धर्मोपदेशबाट चार पाउको एउटा गाथा मात्र पनि ग्रहण गरेर अरूलाई देशना गर्ला। दोस्रोको पुण्यराशिको तुलनामा त्यो अघिल्लो पुण्यराशि सयौँ अंशसम्म पनि पुग्दैन; कुनै निकट तुलनामा समेत आउँदैन।”

25 25. मुक्तिदाताको आग्रह

diamond-sutra-25

“सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? तथागतलाई ‘मैले सत्त्वहरूलाई मुक्त गरेँ’ भन्ने हुन्छ? यस्तो ठान्नु हुँदैन। किन? सुभूति, तथागतले मुक्त गरेको कुनै सत्त्व छैन। यदि तथागतले मुक्त गरेको कुनै सत्त्व भएको भए त्यही तथागतको आत्माग्रह, सत्त्वग्रह, जीवग्रह र व्यक्तिग्रह हुने थियो। ‘आत्माग्रह’ भनिने यसलाई तथागतले अग्रह भन्नुभएको छ। तर अविवेकी पृथग्जनहरूले त्यसलाई समातेका छन्। सुभूति, ‘अविवेकी पृथग्जन’ भनिने तिनलाई तथागतले अजन भन्नुभएको छ। त्यसैले अविवेकी पृथग्जन भनिन्छ।”

26 26. रूप र स्वरभन्दा पर

diamond-sutra-26

“सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? लक्षणको पूर्णताबाट तथागतलाई देख्न सकिन्छ?” सुभूतिले भन्नुभयो: “सकिँदैन, भगवान्। भगवान्को वचनको अर्थ मैले बुझेअनुसार लक्षणको पूर्णताबाट तथागतलाई देख्न सकिँदैन।” भगवान्ले भन्नुभयो: “साधु, साधु, सुभूति! तिमीले भनेजस्तै हो। लक्षणको पूर्णताबाट तथागतलाई देख्न सकिँदैन। किन? यदि लक्षणको पूर्णताबाट तथागतलाई देख्न सकिने भएको भए चक्रवर्ती राजा पनि तथागत हुने थिए। त्यसैले लक्षणको पूर्णताबाट तथागतलाई देख्न सकिँदैन।” आयुष्मान् सुभूतिले भन्नुभयो: “भगवान्को वचनको अर्थ मैले बुझेअनुसार लक्षणको पूर्णताबाट तथागतलाई देख्न सकिँदैन।” त्यस बेला भगवान्ले यी दुई गाथा भन्नुभयो: “जसले मलाई रूपबाट देखे, जसले मलाई स्वरबाट पछ्याए, तिनीहरू मिथ्या प्रयासमा लागेका छन्; तिनले मलाई देख्नेछैनन्। धर्मबाट बुद्धलाई देख्नुपर्छ, नायकहरू धर्मकाय हुनुहुन्छ। तर धर्मता ज्ञेय वस्तु होइन; त्यसलाई त्यसरी जान्न सकिँदैन।”

[सम्पादकीय 14]

27 27. उच्छेदवादको प्रतिपादन होइन

diamond-sutra-27

“सुभूति, तिमीलाई के लाग्छ? तथागतले लक्षणको पूर्णताबाट अनुत्तर सम्यक्सम्बोधि पूर्णतः बुझ्नुभयो? यस्तो ठान्नु हुँदैन। किन? तथागतले लक्षणको पूर्णताबाट अनुत्तर सम्यक्सम्बोधि पूर्णतः बुझ्नुभएको होइन। कसैले यस्तो पनि नभनोस्: ‘बोधिसत्त्वयानमा

प्रवेश गरेकाहरूले कुनै धर्मको विनाश वा उच्छेद प्रतिपादन गरेका छन्।’ यस्तो ठान्नु हुँदैन। किन? बोधिसत्त्वयानमा प्रवेश गरेकाहरूले कुनै धर्मको विनाश प्रतिपादन गरेका छैनन्, उच्छेद पनि गरेका छैनन्।”

[सम्पादकीय 12]

28 28. क्षान्ति र पुण्यमा अनासक्ति

diamond-sutra-28

“फेरि, सुभूति, कुनै कुलपुत्र वा कुलपुत्रीले गङ्गाका बालुवाकणजति लोकधातुहरू सात रत्नले भरेर तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धहरूलाई दान देला। अर्का बोधिसत्त्वले आत्मारहित र अनुत्पन्न धर्महरूप्रति क्षान्ति प्राप्त गर्ला। दोस्रोले त्यसबाट अझ धेरै, अप्रमेय, असङ्ख्येय पुण्यराशि उत्पन्न गर्ला। तर बोधिसत्त्व महासत्त्वले पुण्यराशिलाई आफ्नो भनी समात्नु हुँदैन।” आयुष्मान् सुभूतिले भन्नुभयो: “भगवान्, बोधिसत्त्वले पुण्यराशि ग्रहण गर्नुपर्ने होइन र?” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, स्वीकार गर्नुपर्छ, तर समात्नु हुँदैन। त्यसैले ग्रहण गर्नुपर्छ भनिन्छ।”

[सम्पादकीय 15]

29 29. न कतै गएको, न कतैबाट आएको

diamond-sutra-29

“फेरि, सुभूति, कसैले ‘तथागत जानुहुन्छ वा आउनुहुन्छ, उभिनुहुन्छ वा बस्नुहुन्छ, अथवा शय्या लगाउनुहुन्छ’ भन्यो भने उसले मेरो वचनको अर्थ बुझेको छैन। किन? सुभूति, ‘तथागत’ भनिन्छ: न कतै गएको, न कतैबाट आएको। त्यसैले तथागत अर्हत्

सम्यक्सम्बुद्ध भनिन्छ।”

30 30. सूक्ष्म कण र एक पिण्डको धारणा

diamond-sutra-30

“फेरि, सुभूति, कुनै कुलपुत्र वा कुलपुत्रीले यस त्रिसाहस्रमहासाहस्र लोकधातुमा जति पृथ्वीका धुलिकण छन्, त्यति नै लोकधातुहरूलाई असङ्ख्येय प्रयासले पिसेर परमाणुहरूको सञ्चयजस्तो सूक्ष्म धूलो बनाउला। तिमीलाई के लाग्छ? त्यो परमाणुसञ्चय धेरै होला?” सुभूतिले भन्नुभयो: “हो, भगवान्; हो, सुगत। त्यो परमाणुसञ्चय धेरै होला। किन? यदि धेरै परमाणुसञ्चय भएको भए भगवान्ले ‘परमाणुसञ्चय’ भन्नुहुने थिएन। किन? तथागतले बताउनुभएको परमाणुसञ्चयलाई उहाँले असञ्चय भन्नुभएको छ। त्यसैले परमाणुसञ्चय भनिन्छ। तथागतले बताउनुभएको त्रिसाहस्रमहासाहस्र लोकधातुलाई उहाँले अधातु भन्नुभएको छ। त्यसैले त्रिसाहस्रमहासाहस्र लोकधातु भनिन्छ। किन? यदि लोकधातु भएको भए, त्यही एक पिण्डको पकड हुने थियो। तथागतले बताउनुभएको पिण्डको पकडलाई उहाँले अपकड भन्नुभएको छ। त्यसैले पिण्डको पकड भनिन्छ।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, पिण्डको पकड व्यवहारमा व्यक्त गर्न नसकिने, शब्दले बताउन नसकिने छ। त्यो धर्म पनि होइन, अधर्म पनि होइन। तर अविवेकी पृथग्जनहरूले त्यसलाई समातेका छन्।”

[सम्पादकीय 16]

31 31. जान्नु तर धारणामा नअडिनु

diamond-sutra-31

“किन? सुभूति, कसैले ‘तथागतले आत्मदृष्टि बताउनुभएको छ; सत्त्वदृष्टि, जीवदृष्टि र व्यक्तिदृष्टि बताउनुभएको छ’ भन्यो भने के उसले ठीक बोल्यो?” सुभूतिले भन्नुभयो: “बोलेन, भगवान्; बोलेन, सुगत। उसले ठीक बोलेको हुँदैन। किन? तथागतले बताउनुभएको आत्मदृष्टिलाई उहाँले अदृष्टि भन्नुभएको छ। त्यसैले आत्मदृष्टि भनिन्छ।” भगवान्ले भन्नुभयो: “सुभूति, बोधिसत्त्वयानमा प्रवेश गरेकाले यसरी सबै धर्महरूलाई जान्नुपर्छ, देख्नुपर्छ र तिनमा अधिमुक्ति राख्नुपर्छ। यसरी जान्नुपर्छ, देख्नुपर्छ र अधिमुक्ति राख्नुपर्छ कि धर्मको धारणामा पनि नअडियोस्, अधर्मको धारणामा पनि नअडियोस्। किन? ‘धर्मको धारणा, धर्मको धारणा’ भनिने यसलाई तथागतले अधारणा भन्नुभएको छ। त्यसैले धर्मको धारणा भनिन्छ।”

32 32. कारणबाट बनेका वस्तुलाई यसरी हेर्नु

diamond-sutra-32

“फेरि, सुभूति, कुनै बोधिसत्त्व महासत्त्वले अप्रमेय, असङ्ख्येय लोकधातुहरू सात रत्नले भरेर तथागत अर्हत् सम्यक्सम्बुद्धहरूलाई दान देला। अर्का कुलपुत्र वा कुलपुत्रीले यस प्रज्ञापारमिताको धर्मोपदेशबाट चार पाउको एउटा गाथा मात्र पनि ग्रहण गरेर धारण गर्ला, देशना गर्ला, वाचन गर्ला, पूरा सिक्ला र अरूलाई विस्तारपूर्वक बुझाउला। दोस्रोले त्यसबाट अझ धेरै, अप्रमेय, असङ्ख्येय पुण्यराशि उत्पन्न गर्ला। “कसरी बुझाउने? जस्तो आकाशमा — तारा, दृष्टिदोष, बत्ती, माया, शीतकण, पानीको फोका, सपना, बिजुली र बादल; संस्कृतलाई यसरी हेर्नुपर्छ। “यसरी प्रकाश पार्नुपर्छ; त्यसैले विस्तारपूर्वक बुझाउनु

भनिन्छ।” भगवान्ले यसो भन्नुभयो। स्थविर सुभूति, ती भिक्षु, भिक्षुणी, उपासक, उपासिका र बोधिसत्त्वहरू, अनि देवता, मानव, असुर र गन्धर्वसहितका लोकले प्रसन्न भएर भगवान्को वचनको अनुमोदन गरे।

[सम्पादकीय 17]

diamond-sutra-colophon

आर्य वज्रच्छेदिका भगवती प्रज्ञापारमिता समाप्त।

Sources & attribution

Sanskrit · P. L. Vaidya, Mahāyāna-sūtra-saṃgrahaḥ, Part I (1961), pp. 75–89; GRETIL digital edition, 2020-07-31

https://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil/corpustei/transformations/plaintext/sa_vajracchedikA-prajJApAramitA.txt

CC BY-NC-SA 4.0 for the supplied digital edition; ancient public-domain wording remains public domain

Licence: This e-text was provided to GRETIL in good faith that no copyright rights have been infringed. If anyone wishes to assert copyright over this file, please contact the GRETIL management at gretil(at)sub(dot)uni-goettingen(dot)de. The file will be immediately removed pending resolution of the claim. Distributed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License. Sanskrit edition: P. L. Vaidya (1961). Digital input by members of the Digital Sanskrit Buddhist Canon Input Project, supplied with kind permission to GRETIL, SUB Göttingen. With kind permission of the Digital Sanskrit Buddhist Canon Project of Nagarjuna Institute, Nepal and University of the West, Rosemead, California, USA

https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

English · F. Max Müller (1894), Buddhist Mahāyāna Texts, Sacred Books of the East 49, Part II, pp. 109–144

https://sacred-texts.com/book/buddhist-mahayana-texts/the-vagrakkhedika

Public domain

English translation by F. Max Müller (1894), Buddhist Mahāyāna Texts, Sacred Books of the East 49, Part II. Public domain. Electronic transcript: Internet Sacred Text Archive; primary printed witness: University of Toronto scan, Internet Archive.

https://archive.org/details/buddhistmahy01asvauoft

English comparison edition (not included): English translation by F. Max Müller (1894), Buddhist Mahāyāna Texts, Sacred Books of the East 49, Part II. Public domain. Electronic transcript: Internet Sacred Text Archive; primary printed witness: University of Toronto scan, Internet Archive. Complete translated sūtra from homage through colophon retained. Printed section/page numbers and superscript note markers stored as metadata; all translator footnotes retained separately. Whitespace reflowed. Three obvious electronic transcription errors corrected against the primary 1894 print/OCR, listed in corrections. Archaic wording and interpretive choices otherwise unchanged. This is Müller's historical translation of his Sanskrit edition. The parallel original column follows Vaidya's later Sanskrit edition; readings are not identical. https://sacred-texts.com/book/buddhist-mahayana-texts/the-vagrakkhedika.

Public domain Original license

The English text is not part of this language selection. Its edition and reuse conditions are acknowledged as comparison-source metadata.

संस्कृत: Sanskrit edition: P. L. Vaidya (1961). Digital input by members of the Digital Sanskrit Buddhist Canon Input Project, supplied with kind permission to GRETIL, SUB Göttingen. Mechanical IAST-to-Devanagari display; raw Roman source preserved. Only the documented isolated @ artifact in §22 is removed from the display. CC BY-NC-SA 4.0 for the supplied digital edition https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

नेपाली: dharma.media: independent direct Sanskrit-to-Nepali translation from the identified Vaidya Sanskrit witness. AI-assisted draft awaiting editorial and specialist review; not translated via Müller's English. Source differences and interpretive decisions are documented separately. CC BY-NC-SA 4.0 for project adaptation contributions to the extent rights exist; public-domain English remains public domain https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

हिन्दी: dharma.media: independent direct Sanskrit-to-Hindi translation from the identified Vaidya Sanskrit witness. AI-assisted draft awaiting editorial and specialist review; not translated via Müller's English. Source differences and interpretive decisions are documented separately. CC BY-NC-SA 4.0 for project adaptation contributions to the extent rights exist; public-domain English remains public domain https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

Editorial status: Project Nepali and Hindi editions are independently prepared from the identified source-language witness, with published translations consulted for comparison. The exact translation basis and any editorial corrections are documented in the source records. Draft editions await human editorial and specialist validation. Passage alignment indicates a corresponding sentence or meaning group, not a claim of word-for-word equivalence.

नेपाली · Edition notes

सम्पादकीय 1 यस संस्कृत संस्करणमा trayodaśabhirbhikṣuśataiḥ अर्थात् तेह्र सय भिक्षु छन्। म्युलरको फरक संस्कृत पाठमा आधारित अङ्ग्रेजीमा १२५० छन्। नेपाली र हिन्दीले यहाँ प्रदर्शित संस्कृतलाई अनुसरण गर्छन्; अङ्ग्रेजीको सङ्ख्या फेरिएको छैन।

सम्पादकीय 2 संज्ञा (saṃjñā) को अर्थ प्रसङ्गअनुसार पहिचान, धारणा वा चेतनाको विशेष अवस्था हो। खण्ड ३ मा संज्ञी/असंज्ञी सत्त्वहरूको अवस्थाभेद छ; आत्मसंज्ञा आदि प्रसङ्गमा "धारणा" भनिएको छ। यसलाई म्युलरको कतिपय ठाउँको "name" बाट उल्था गरिएको होइन।

सम्पादकीय 3 अप्रतिष्ठित दान र चित्तको अर्थ कुनै वस्तु, लक्षण वा धारणालाई समातेर नअडिनु हो। निमित्तसंज्ञा चिह्न वा लक्षणको धारणा हो; यहाँ म्युलरको "idea of cause" अनुवाद अनुसरण गरिएको छैन।

सम्पादकीय 4 यस संस्कृत पाठमा सुभूतिको प्रश्नपछि सिधै "फेरि, सुभूति…" भन्ने उत्तर छ। अङ्ग्रेजीमा रहेको थप "Do not speak thus…" सहितको उत्तर नेपाली र हिन्दीमा थपिएको छैन। बेडाको उपमामा धर्म/अधर्मको जोडीलाई केवल नैतिक धर्म/पापको अर्थमा पढ्नु हुँदैन; यहाँ उपदेश वा धर्मलाई समात्ने र त्यसको निषेधलाई समात्ने दुवैबाट मुक्त हुने प्रसङ्ग छ।

सम्पादकीय 5 असंस्कृत (asaṃskṛta) कारण–प्रत्ययले बनेको वा संयोजित नभएकोलाई जनाउँछ; यो संस्कृत भाषाको नाम होइन। asaṃskṛtaprabhāvitā hyāryapudgalāḥ लाई आर्य व्यक्तिहरू असंस्कृतद्वारा विशिष्ट हुन्छन् भन्ने अर्थमा पढिएको छ। अङ्ग्रेजीको ऐतिहासिक “holy persons are of imperfect power” भन्ने व्याख्या नेपाली वा हिन्दीको आधार होइन।

सम्पादकीय 6 सकृदागामीको उत्तरमा डिजिटल संस्कृतले no hīdaṃ (“होइन”) पछि sa sakṛdāgāmina छापेको छ। त्यसको तुरुन्तै अघिको नकार र चार फलको समानान्तर प्रश्न–उत्तरअनुसार नेपाली/हिन्दीमा नकारात्मक अर्थ लिइएको छ। संस्कृत अभिलेख वा प्रदर्शित मूलमा चुपचाप na थपिएको छैन। यो सम्पादकीय अर्थनिर्णय हो। अरण/araṇa लाई “कलहरहित” भनिएको छ, “वनवासी” होइन।

सम्पादकीय 7 आत्मभाव (ātmabhāva) यहाँ देह वा शरीरसहितको अस्तित्व हो; स्थायी आत्मा होइन। देह त्यागका विशाल तुलनाहरूको अर्थ यसरी राखिएको छ। बुद्धक्षेत्रको व्यूहलाई भव्य रचना/व्यवस्था भनिएको छ; म्युलरको “numbers of worlds” बाट नेपाली वा हिन्दी बनाइएको छैन।

सम्पादकीय 8 बत्तीस लक्षणसम्बन्धी उत्तरमा स्रोतले no hīdaṃ (“होइन”) पछि पुनरुक्त वाक्यमा na छोडेको छ। नेपाली/हिन्दीमा अघिल्लो स्पष्ट नकार र त्यसपछिको अलक्षणको तर्कअनुसार “देख्न सकिँदैन” पढिएको छ। मूल संस्कृतको अपूर्ण नकार जस्ताको तस्तै राखिएको छ; अनुवादमा गरिएको अर्थनिर्णय यहाँ खुलाइएको छ।

सम्पादकीय 9 यहाँको संस्कृतमा राजाको नाम कलि (kalirājā) छ; म्युलरको अङ्ग्रेजीमा Kalinga छ। दुवैको पाठभेद सुरक्षित छ। क्षान्तिपारमिताको प्रसङ्गले आक्रोश नउठ्ने सहनशीलता बताउँछ; विगतको हिंसाको वर्णनलाई हिंसाको अनुमोदनका रूपमा लिनु हुँदैन।

सम्पादकीय 10 samāṃśena bodhiṃ dhārayiṣyanti vacayiṣyanti paryavāpsyanti भन्ने असामान्य पदावलीलाई “बोधलाई समान अंशमा धारण गर्ने, वाचन गर्ने र पूरा सिक्ने” भनी स्रोतअनुसार राखिएको छ। हिनाधिमुक्तिक भनेको सीमित आकाङ्क्षा/अधिमुक्ति भएको हो; कुनै वर्तमान समुदायलाई होच्याउने नाम होइन।

सम्पादकीय 11 दीपंकरभन्दा pareṇa paratareṇa लाई “धेरै पहिले” पढिएको छ; अङ्ग्रेजीको “following after” अनुसरण गरिएको छैन। कोटि, नियुत र शतसहस्रका पारम्परिक विशाल सङ्ख्याहरू र तुलनाका सबै अंशहरू राखिएका छन्। परिभूतको अर्थ यहाँ तिरस्कार/अपमान भोग्नु हो; dṛṣṭa eva dharme को अर्थ यही जीवनमा हो।

सम्पादकीय 12 खण्ड १७ को संस्कृतमा dharmoccheda साँच्चै छ र “धर्महरूको उच्छेद” भनी राखिएको छ। यो कठिन पदलाई चुपचाप उल्टो पारिएको छैन। तर त्यही अनुच्छेदको अनुत्पाद/परमार्थ र खण्ड २७ को “कुनै धर्मको विनाश वा उच्छेद प्रतिपादन गरिएको छैन” सँगै पढ्नुपर्छ। यसलाई जीव वा जगत् नष्ट गर्नुपर्ने शिक्षा अथवा “केही पनि छैन” भन्ने सरल निष्कर्षमा बदलिएको छैन।

सम्पादकीय 13 स्रोतका साना डिजिटल त्रुटिहरू अभिलेखमा सुरक्षित छन्। खण्ड १९ को asaḥkhyeyam लाई प्रसङ्गअनुसार asaṃkhyeyam (“असङ्ख्येय”) को अर्थमा अनुवाद गरिएको छ। खण्ड २२ को एक्लो @ रूपान्तरणचिह्न मात्र देवनागरी प्रदर्शनबाट हटाइएको छ; मूल Roman स्रोतमा बाँकी छ। अन्य शब्द वा नकार चुपचाप सच्याइएका छैनन्।

सम्पादकीय 14 यस संस्कृत पाठका दुवै गाथा पूरै राखिएका छन्। धर्मकायलाई स्थायी आत्मा वा पदार्थको नाममा फेरिएको छैन। “धर्मता ज्ञेय वस्तु होइन” भन्ने अनुवादले धर्मतालाई विषय बनाएर समात्ने ज्ञानको सीमा जनाउँछ; त्यसपछिको “त्यसरी” अर्थ स्पष्ट पार्न थपिएको शब्द हो।

सम्पादकीय 15 यहाँ क्षान्ति केवल दुःख सहनु होइन, धर्महरू आत्मारहित र अनुत्पन्न छन् भन्ने बोधप्रति स्थिर स्वीकार हो। parigrahītavya / no grahītavya को शब्दभेद “स्वीकार गर्नुपर्छ, तर समात्नु हुँदैन” मा राखिएको छ; पुण्यलाई “मेरो” भन्ने पकड नबनाउने आशय छ।

सम्पादकीय 16 पिण्डग्रह (piṇḍagrāha) छुट्टाछुट्टै देखिने धर्मलाई एउटा ठोस समष्टि मानेर समात्नु हो। म्युलरको “belief in matter” ऐतिहासिक व्याख्या हो; नेपाली/हिन्दीले संस्कृतको पिण्ड र ग्रहको अर्थलाई देखाएका छन्।

सम्पादकीय 17 संस्कृत (saṃskṛta) यहाँ कारण–प्रत्ययबाट बनेका वस्तु/अवस्थाहरू हुन्, भाषा होइन। गाथाका सबै नौ उपमा राखिएका छन्: तारा, तिमिर, बत्ती, माया, शीतकण, पानीको फोका, सपना, बिजुली र बादल। तिमिरलाई दृष्टिदोष/दृष्टिमा पर्ने आवरणको अर्थमा पढिएको छ; म्युलरले “darkness” लेखेका छन्। “जस्तो आकाशमा” मूलको tadyathākāśe अनुसार राखिएको छ।

Nepali and Hindi were drafted independently and directly from the selected Sanskrit, not through English. They are AI-assisted drafts awaiting human editorial and specialist review; reviewedBy remains null. Translation decisions are recorded in /content/research/diamond-sutra-translation.md.

This edition retains the homage, all 32 numbered chapters, both verses of chapter 26, all nine concluding similes and the colophon. The 34 source units are each represented exactly once. Semantic paragraph groups support corresponding-passage highlighting; these are not asserted to be one-to-one word translations.

The English is F. Max Müller’s complete historical 1894 translation from a different Sanskrit edition, with all 38 published translator notes retained. Its archaic terminology and disputed interpretations are not modernized. Three documented

transcription corrections were verified against primary print by the source preparation process. Müller's annotations are historical views, not endorsements by dharma.media.

The source Sanskrit Roman text remains exact. The only Devanagari display normalization removes a stray @ conversion artifact in chapter 22. Contextual readings of two missing/incorrect negations in chapters 9 and 13 are disclosed in Nepali/Hindi notes rather than silently inserted into Sanskrit. Minor e-text spellings remain traceable.

Śūnyatā-related negation and the X / non-X / therefore-X formulas are preserved without converting them into nihilism. Saṃjñā, asaṃskṛta, ātmabhāva, kṣānti, dharmakāya and piṇḍagrāha are handled from Sanskrit and explained where a simple everyday equivalent would mislead. Chapter 27's explicit rejection of annihilation is retained in full.

Sanskrit digital edition and project Nepali/Hindi adaptation contributions: CC BY-NC-SA 4.0, where rights exist. Müller's 1894 English and historical notes: public domain. These component terms remain distinct. No source institution or translator has endorsed this edition.

Licenses and permitted reuse

Project teaching content: Copyright © 2026 dharma.media, only for project contributions in which copyright is held. To the extent dharma.media holds copyright or related rights in project-authored editorial contributions and any included Nepali/Hindi drafts, captions, alignment annotations or illustrations, those contributions are offered under their identified edition licenses; the default for independent project editorial contributions is CC BY-NC 4.0. Any ShareAlike exception is expressly identified below. Credit dharma.media, identify the edition and changes, and preserve all supplied source, copyright, license and disclaimer

notices. No exclusive rights are claimed in ancient teachings, public-domain material, facts or AI output to the extent it is not legally protectable. CC BY-NC 4.0 legal code.

Software and collections: MIT applies to the website software, not all contents of this PDF. This PDF is a collection whose texts, fonts and optional illustrations retain their separate licenses; it is not an unrestricted MIT or CC0 work. Project license-page deployment URL: https://dharma.media/licenses.html. Canonical upstream license links here remain available independently of that project deployment.

Fonts embedded in this PDF: Noto Serif Devanagari Regular and Medium carry Copyright 2019 Google Inc. All Rights Reserved. Noto Serif Regular and Bold carry Copyright 2015-2021 Google LLC. All Rights Reserved. The preserved upstream static-font notice is Copyright 2018 The Noto Project Authors (github.com/googlei18n/noto-fonts). The four standard embedded font files are licensed under the SIL Open Font License 1.1 (OFL-1.1). The website's separate variable font carries Copyright 2022 The Noto Project Authors (https://github.com/notofonts/devanagari). Upstream notices are retained in the project's assets/fonts directory. Noto Serif Tibetan, when present in publisher notes, carries Copyright 2022 The Noto Project Authors (https://github.com/notofonts/tibetan). Dharma CJK Notes is a renamed, regular-weight subset of Noto Serif SC, Copyright 2012 Google Inc. All Rights Reserved.; original font binary notice (c) 2017-2024 Adobe (http://www.adobe.com/). These additional fonts also use SIL OFL 1.1; their original notices and modification record are retained in assets/fonts/FONT-NOTICES.md. Font embedding does not place this document's text under the OFL. https://openfontlicense.org/open-font-license-official-text/.

No endorsement: No affiliation or endorsement by source authors, translators, publishers, or font providers is implied. AI drafts have not been validated by a language expert; AI illustrations are interpretations, not historical records.

Dharma · A curated reading library · Diamond Sūtra
Prepared for quiet reading, study, and free distribution.